АНГЛИЙСКИЯТ ПАМЕТНИК ВЪВ ВАРНА

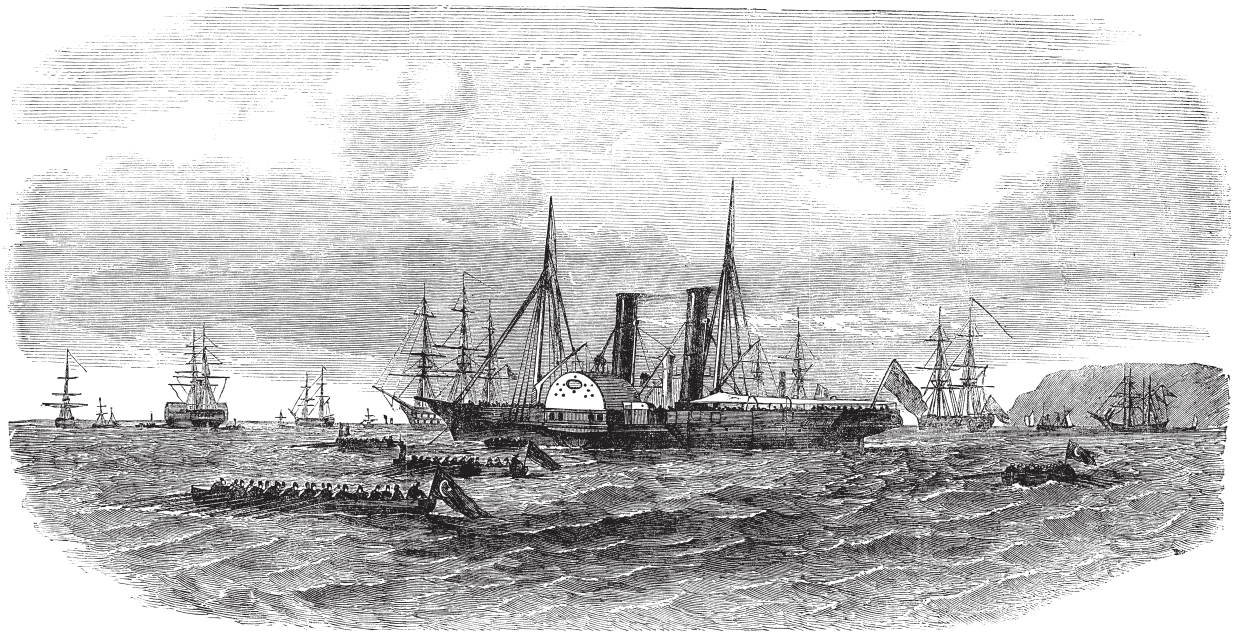
Английският паметник се намира на ъгъла на бул. "Княз Борис I" и ул. "Найден Геров", в градинката до Колежа по туризъм. Той представлява военен надгробен паметник, поставен по добро стечение на обстоятелствата именно там, където по време на Кримската война през 1854 г. били погребани близо 700 английски войници.

Погребаните войници не са участвали във войната. Те починали от холера във Варна малко след нейното начало на 4 октомври 1853 г., когато Турция обявила официално война на Русия и заедно със съюзниците – Англия и Франция, превърнали Варна в транспортен и снабдителен пункт, в главна база за действие срещу Кримския полуостров и руската морска крепост Севастопол. Пристигането на войските ставало по график, разработен от Главното командване на съюзните войски. Първа от английските войски в местността Карантината стоварили леката кавалерия на 8-и хусарски полк с командир капитан Нолън, на 7 юни 1854 г. пристигнала конната артилерия заедно със своя командир лорд Кардив, на 12 юни с кораба "Хималая" пристигнал 5-и гвардейски драгунски полк, а три дена по-късно, на 15 юни пристигнал и командирът на Британските конни дивизии лорд Лукън, който инспектирал палатките по склоновете на Галата, заслоните за конете и организацията на артилерийския парк.

Пехотинец, сапьор и артилерист от английските полкове през Кримската война 1854-1856 г.

Освен това от 24 май с.г. до края на юни пристигнали английска сапьорна дивизия, командвана от херцога на Кембридж, и Първа английска дивизия на Джордж Браун. Междувременно пристигнали и 40,000 французи, разпределени в пет дивизии, и 6,000 турци и египтяни. Или освен френските части, за които се разказва на друго място, във Варна пристигнали 15 000 англичани, които формирали 4 пехотни дивизии, една кавалерийска дивизия и 7 артилерийски батареи. На 24 юни лорд Лукън и командирите на другите части посрещнали тържествено на пристанищния кей лодките на лорд Раглан – командващ английските въоръжени сили по време на войната. На 2 юли на същия кей слязла 13-а драгунска армия, на 7 юли – 11-и хусарски полк, а на 14 юли – кралският драгунски отряд.

Главнокомандващите на съюзните войски – Омер паша, маршал Сент Арно и лорд Раглан заседават на борда на кораба "Шахпер" във Варненския залив

15 юни 1854 г. Командирът на Британските конни дивизии лорд Лукън преминава по тесните варненски улички

БИВАЦИТЕ КРАЙ ВАРНА

Лорд Раглан – командващ английските въоръжени сили

Лорд Раглан обходил местата главно около бивака на конната артилерия близо до Галата и на 5-и гвардейски драгунски полк над Карантината, инспектирал обширните лагери от палатки с червени върхове, както и обозите. Част от пристигналите след 25 юни английски части били разположени до "Смин чушма" до с. Добрина и в мерата близо до селото, където също подредили конусовидните си палатки с червен връх, друга част от тях се разположила до Каляндjийската кория в с. Манастир, като артилерията била подредена в местността Топкараачлар, а трета част била разположена до с. Сюнбей, сега с. Баново. Тук англичаните били запомнени с укрепените си позиции, направени от кошове, плетени от лескови пръчки и напълнени с пръст.

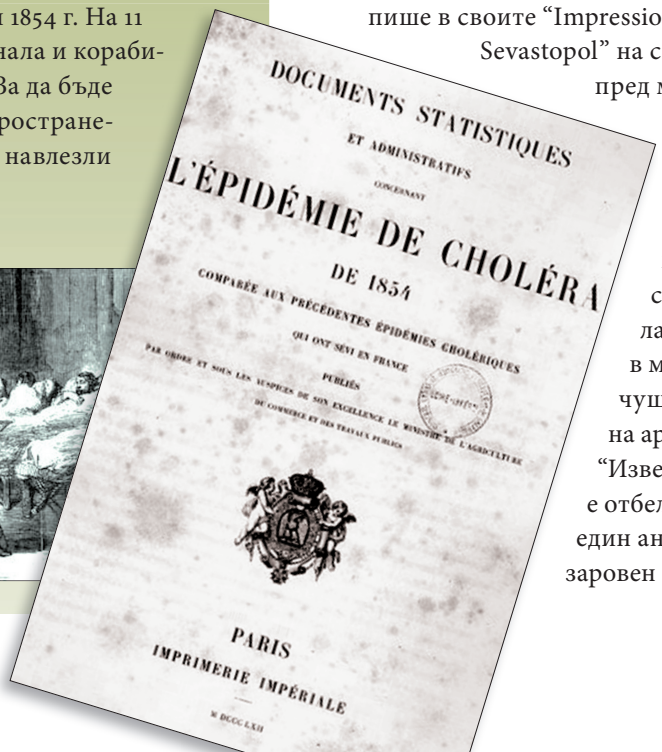
Един месец по-късно в града и сред войниците били забелязани случаи на холера. За да ограничи нейното разпространение, френското командване взело решение някаква част от армията да напусне града в северна посока и така бил афоpмен военният поход в Добруджа, който маршал Сент Арно нарекъл "Експедицията". Тя започнала на 21 юли 1854 г. В посока към Северна Добруджа потеглили три дивизии, шест дена по-късно, край село Палас в първата дивизия избухнала холера, която на следващия ден се прехвърлила върху втората, а след това и върху третата дивизия. Преследвани от болестта и от желание да се приберат час по-скоро, живи и полуживи войници поели обратния път към Варна, където холерата се развихрила с пълна сила. Когато след месец и половина болестта отпуснала смъртната си хватка, нейните жертви наброявали 8 142 френски войници, от които по пътя към Северна Добруджа, във и около Варна били погребани 5 183 души. Починалите в града французи погребали в общи гробове в близост до крепостните стени, между Салхана капусу и Ибрахимовите порти, тоест между Морската градина и Мъжката гимназия, сега Градската художествена галерия. Така завършила френската Експедиция.

Панорама на град Варна и нос Галата. Литография от лятото на 1854 г., виждат се корабите и палатките на английските части, разположени между сегашния квартал Аспарухово и нос Галата над местността Карантината и покрай река Варна.

БОЛЕСТТА

Английските войници не взели участие в Експедицията и затова броят на заболелите не бил толкова голям. Първите си жертви болестта взела от основното ядро на британската кавалерия, разположено югозападно от нос Галата на 30 юли 1854 г. На 11 август с.г. холерата обхванала и корабите на английската флота. За да бъде ограничено нейното разпространение, на 12 август корабите навлезли навътре в морето,

Първите починали от холера английски войници били погребани северно от Френските гробища, над пътя за Кестрич, тоест за Виница, и западно от сегашния Дворец на културата и спорта. Импровизираното гробище било наречено Английско или Протестантско, за разлика от френското гробище, което се заформило под пътя и било наречено Католическо. През 1855 г. пороен дъжд изровил общи гробове на френски и английски войници, разположени около дерето в близост до Салхана капусу, т.е. до Аквариума. Изровените кости били препогребани във френските и английските гробища. Присъстващият на церемонията Франсоа Менар пише в своите "Impressions de voyage de Paris `a Sevastopol" на стр. 250: "Виждах с тъга пред мен да се полагат основите на едно ново гробище." Други английски гробища били оформени до с. Добрина, близо до лагера на артилеристите в местността Смин чушма. А в една бележка на археологическите "Известия" от 1910 г. е отбелязано: "В лагера умрел един английски генерал. Той е заровен край пътя за с. Мана-

стир. На гроба му побили един камък и всяка сутрин ходила музика да свири на гроба му. Близо до него бил заровен конят му". Гробищата, разположени до с. Манастир били в местността Сютма чешме. Няма информация за броя на погребаните там английски войници.

За генерал от британската армия, ранен до Севастопол, починал във Варна и погребан в църквата "Св. Богородица", съобщава отец Белар. Липсва друга информация за това погребение, макар че то е широко известно сред варненското свещеничество и музейните работници.

БОЛНИЦИ И ГРОБИЩА

След като в началото на август холерата се развихрила сред всички части на английската армия, по заповед на главнокомандващия, Четвърта дивизия на генерал Форей, разположена до сегашното село Кичево, превърнала манастира "Св. Димитър" в Евксиноград в болница, още една походна болница била организирана близо до сегашното село Куманово. Когато тези болници били препълнени, командването организирало в местността Карантината най-голямата английска походна болница. Ударната вълна на епидемията напълнила много бързо и тези болници. Около тях започнали да се образуват гробища, които функционирали до последния ден на престоя на съюническите войски. Гробищата на болницата в манастира "Св. Димитър" били разположени над евксиноградското пристанище. През 1900 г. в близост до новата рибарница била открита братска могила с много кости, една кокарда и полуизгнили парчета червен и син плат. Откритите кости препогребали в "протестантските" или "евангелските" гробища.

На 1 февруари 1856 г. Кримската война приключила. Лорд Раглан починал по време на войната поради влошеното си здраве, командването поел лорд Лукън, който живял до 1888 г. и починал с чин фелдмаршал. Пушачите на лула в лондонските клубове и пъбове коментирали с еднакъв и нтерес както войната, така и вкуса и формата на руските папироси, донесени от участниците в обсадата на Севастопол.

Продаденият полуостров

Не много след това, Робърт Глок кримски ветеран, отворил първата британска фабрика за цигари. Освен това британското министерство на отбраната се заело да проучи фотографиите на репортера Роджър Фентън, на които се виждат руски военни лагери близо до Севастопол. Набитото око на военните забелязало, че богатите на детайли фотографии, ползвани за изящни гравюри, печатани в лондонските седмичници, стават и за военни цели – доста подробно сочат невидими за цивилното око стратегически детайли.

В Русия след края на Кримската война император Александър Втори теглил чертата под военните разходи и разбрал, че войната е докарала до колапс икономиката на безбрежната му империя, от който само чудо може да я измъкне. Или продажбата на нещо голямо. Затова императорът решил да продаде Аляска на американците и макар в началото янките да не проявявали особен интерес, в края на краищата на 18 март 1867 г. броили за нея 1 милион и 518 000 долара, като значителна част от парите платили в злато. Когато златото на янките било натоварено на кораба "Оркни", заговорници поискали да откраднат златото, избухнал бунт и корабът потънал в Балтийско море.

АНГЛИЙСКО ПРОТЕСТАНТСКО ГРОБИЩЕ

Във Варна двете импровизирани гробища – френското и английското, били оформени, подредени и заградени, превръщайки се в трайна част от градоустройството на Варна. Френското гробище станало по-известно като Католическото гробище, а английското – като Протестатското. През 1901 г. по инициатива на правителството на Великобритания върху братската могила на английските войниците бил изграден паметник с височина 4,80 м от прецизно издялани и иззидани камъни, състоящ се от осмоъгълно стъпало с корниз и постамент, на чиито осем страни били гравирани имената на частите, дали най-много жертви по време на холерната епидемия. Върху постамента бил изграден осмоъгълен каменен кръст с монтиран на лицевата страна бронзов меч.

Паметникът върху братската могила

Във времето между 1920 г. и 1941 г. теренът на гробищата бил обработен, цивилизован и терасиран на три нива. Тук се извършвали погребения на английски граждани и на варненци протестанти и редовно се отслужвал заупокой при паметника на английските войници. През 1945 г. паметникът бил демонтиран, а гробището – закрито.

144 години след края на Кримската война, през пролетта на 1998 г., гостуващият във Варна посланик на Великобритания г-н Р.Г. Шорт проявил интерес към мястото, където били погребани починалите през Кримската война английски войници.

На 15 септември 1998 г. г-н Майкъл Тейтън – заместник-посланик на Великобритания в България, представил на кмета на Варна предложение на своето правителство за поставяне на паметен знак на това място. След като специалисти от Музея на Възраждането уточнили по стари карти мястото на старите английски гробища, предложението било прието от кмета, след това обсъдено и одобрено на редовна сесия на Общинския съвет-Варна.

В началото на ноември 1998 г. във Варна пристигнала работна група във връзка с посещението на английския престолонаследник принц Чарлз, в състава на групата влизал и личният архитект на престолонаследника. Проектът на паметника, подготвен от специалистите от дирекция "Култура" при Община–Варна, бил обсъден по време на специално насрочени консултации с придворния архитект, който огледал и различни мостри на

камък. Най-високо, поради неговата спокойна строгост, архитектът оценил сивия неполиран мрамор от Сандански. Изпълнението на паметника било възложено на варненския скулптор Радослав Радев. По поръчка и със средства на английското посолство, общината оборудвала мястото с широки алеи, застлани с плочи, градините били насадени с райграс и цветя, на северната страна насадили един ред кипариси.

Паметникът бил монтиран на 4 ноември 1998 г. Той представлява пирамидална композиция със сдържан силует, характерен за военните паметници. Разчленен е хоризонтално на пояси, формиращи основа, база и обелиск. Основата на паметника е квадрат със страна 0, 80 м, поставен върху правоъгълник с размери 1,20/2,40 м и височина 0,10 м. Следва база със страна 0, 80 м, върху която е поставен обелиск с квадратно сечение, силно скосен към върха. Общата височина е 2,15 м. На лицевата страна на паметника е издълбан надпис на български и на английски език: "В памет на британските военнослужащи, които умряха от холера във Варна през 1854 година, на път за Крим".

Паметникът

Откриването на паметника станало в присъствието на почетния консул на Великобритания във Варна г-н Дейвид Сол, военният аташе полковник Ричард Чонглински и пастор Стивън Хюз

Откриването и освещаването на паметника били извършени на 6 ноември 1998 г. в 14 часа. Присъствали кметът на града, областният управител, пълномощният посланик на Великобритания в София г-н Ричард Стаг, генералният консул на Обединеното кралство у нас г-н Дейв Алън, военният аташе на Великобритания полковник Лест Сил, главното командване на БМФ, много граждани. Н.п. г-н Стаг открил паметника. Пастор Стивън Хюз, представител на Англиканската църква за София, Белград и Букурещ, осветил паметника със заупокойна молитва. Тържеството завършило с военна церемония под командването на коменданта на града полковник Денев.

Английският паметник и мемориалната площ около него са обект на специален интерес от страна на гостуващи във Варна английски военни подразделения, правителствени и неправителствени организации. Мемориалът се радва и на специално внимание от страна на международното Дружество за изследване на Кримската война. Някои от членовете му са преки наследници на участниците в събитията. В него членуват хора от Англия, Франция, Канада и дори от Япония, в него има учени, благородници, висши офицери и бизнесмени, както и няколко българи. На определени периоди членовете на Дружеството изминават маршрутите на съюзните войски, запознават се с местата на бойните действия и спират с цвете в ръка пред паметника на английските войници във Варна.